

Suomalaisten kapellimestarien suuri kertomus

■ KIMMO KORHONEN

Vesa Sirén: *Suomalaiset kapellimestarit Sibeliuksesta Saloseen, Kajanuksesta Franckiin*. Otava 2010.

Kieltämättömän komea opus: tasan 1000 sivua, kuusi senttiä paksu, painoa 1,4 kiloa. Päälyys kiiltelee arvokkaan mustana, irralliset, isänmaallisen sinisiksi sävytetyt kädet nousevat esiin avaruudellisesta tyhjiydestä. Kapellimestarin saava piirtyy aavistuksen epätarkkana, lyönti on juuri alkamassa, tyhjys on muuttumassa musiikiksi.

Vesa Sirénin Tieto-Finlandialla palkittu *Suomalaiset kapellimestarit Sibeliuksesta Saloseen, Kajanuksesta Franckiin* ylittää vaivatta suurteosten luokkaan. Sen jo aihe vaatii. Sirén on luonut kattavan läpileikkauksen kansainvälistäkin huomiota herättäneestä suomalaisesta kapellimestari-ilmiöstä ja tekijöistä sen takana. Käy ilmi, että ilmiö on laajempi ja syvempi kuin usein muistetaan. Pohjoismaiden lehdissä sitä hämmästeltiin jo 1920-luvulla.

Sirén tunnetaan *Helsingin Sanomien* väsymättömänä ja moneneen ehtivänä musiikkitoimittajana. Hän korostaa esipuheessaan, että juuri toimittajantyö on ollut teoksen taustalla. Sen ansiosta hän on voinut seurata aikamme suomalaisten kapellimestarien työskentelyä ei vain kotimaassa vaan myös eri

puolilla Eurooppaa, Pohjois-Amerikassa ja Aasiassa. Vaikka kyseessä on suurelle musiikkiyleisölle suunnattu teos, sen perustana on huikea määrä vankkaa pohjatyötä, oppoutumista arkistojen kätköihin, aiemmin tuntemattomien lähdemateriaalien avaamia uusia näkökulmia, uutta tietoa. Työn sankarin arvon Sirénille suo mielellään.

Aikaan katoavan taiteen historiaa

Esittävän taiteen tutkimisessa on omat kiistattomat ongelmansa. Kun esitys on ohi, siitä ei jää samanlaisia pysyviä todisteita kuin luovasta taiteesta, ei mitään mitä voisi verrata esimerkiksi maalauksiin, kirjoihin, elokuvaan tai sävellysten partituureihin. Esitysten dokumentaatioita on toki olemassa, musiikissa ensi sijassa levytykset ja muut tallioinnit, mutta niiden kautta avautuu vain osa esitysten voimasta ja sisällöstä. Ja mitä kauemmaksi historiaan palataan, sitä suuremmiksi kasvavat vaikeudet.

Luultavasti juuri esitysten katoavaisen luonteen vuoksi esiintyvistä muusikoista ei ole syntynyt samanlaista vakiintunutta tutkimus- ja historiatraditiota kuin säveltäjäistä. Joitakin esittelyjä suomalaisista muusikoista on aiemmin julkaistu, kuten Maire Pulkisen toimittama *Suomalaisia musiikin taitajia* (1958) ja WSOY:n Suomen musiikin historia -projektin *Esittävä säveltaide* (2002), mutta ne pyrkivät kattamaan koko taidemusiikin kentän. Yhteen muusikkouden lajiin keskittymällä Sirén pääsee syvemmälle kohteeseensa, ja hänen teoksensa täyttääkin merkittävää

aukkoa suomalaisessa musiikki-kirjallisuudessa.

Esittävän säveltaiteen lajina orkesterinjohtaminen tarjoaa tutkimukselle omat erityisongelmansa. Kuinka paljon esimerkiksi esityksen ansioista lopulta voidaan laskea kapellimestarin ja kuinka paljon muusikoiden tiliin? Voidaanko kapellimestarin osuutta ylipäättään erottaa esityksestä? Vaikka yksi sanonta väittää, että ”orkesteri soittaa niin kuin sitä johdetaan”, on myös orkestereita, joiden koetaan soittavan lähes samaan tapaan johtajasta riippumatta.

Toisaalta moniin muusikkouden osa-alueisiin verrattuna kapellimestarintyössä on myös omat etunsa tutkimuskohteena. Se on itsenäisenä muusikonammattina suhteellisen uusi ja saanut muotonsa vasta 1800-luvulla. Suomalaisen kapellimestariuden historia ei ole olennaisesti lyhyempi kuin kapellimestariuden historia ylimalkaan, ja vanhimmiltakin Sirénin kirjan kohteena olevilta maestroilta on säilynyt levytyksiä, tosin vasta heidän myöhäiskaudeltaan.

Suomalaisten kapellimestarien kunniagalleria

Sirén hahmottaa suomalaisten kapellimestarien ensimmäisestä sukupolvesta neljä erilaista kapellimestarityyppiä. Alan suomalainen pioneeri Robert Kajanus, joka perusti nykyisin Helsingin kaupunginorkesterina tunnetun orkesterin vuonna 1882, on tyypillinen *orkesterinrakentaja*. Muista Sirénin ”varhaiseksi ihmineneliksi” kutsuman ryhmän edustajista Jean

Sibelius oli omien teostensa johtamiseen keskittynyt *säveltäjä-kapellimestari*, Armas Järnefelt Tukholmassa päätyönsä tehnyt *opperakapellimestari* ja Georg Schnéevoigt kansainvälistä uraa luonut *vaeltava virtuoosi*. Näiden johtajatyypien muunnelmia ja yhdistelmiä Sirén näkee myös myöhemmissä kapellimestareissa.

Kajanuksesta, Sibeliuksesta ja Järnefeltistä on jo ilmestynyt omia monografioitaan. Schnéevoigt sen sijaan on jäänyt aiemmassa suomalaisessa musiikinhistoriassa muiden varjoon ja kärsinyt jopa jossain määrin kyseenalaisesta maineesta. Yksi Sirénin kirjan ansioita on Schnéevoigtin rehabilitointi ja sen osoittaminen, miten komean uran tämä todella loi.

Kajanuksen, Sibeliuksen, Järnefeltin ja Schnéevoigtin varjoon jää monia heidän aikalaisiaan ja myöheitä seuranneiden sukupolvien edustajia. Nyt tästä varjosta nostetaan esiin sellaisia kapellimestareita kuin Leo Funtek, Toivo Haapanen, Martti Similä, Tauno Hannikainen, Simon Parmet, Nils-Eric Fougstedt ja Jussi Jalas. Kuitenkin Sirénin tekstistä voi aistia, etteivät he muusikkoina yleensä nousseet suurten edeltäjiensä tasalle. Kiinnostavia tapauksia ovat erityisesti ristiriitaisesta maineesta nauttivat Tauno Hannikainen ja Simon Parmet. On esimerkiksi usein todettu, että juutalaistaustainen Parmet olisi Suomessa joutunut antisemitistisen syrjinnän kohteeksi, ja vaikka sillä saattoi olla oma osansa hänen uravaikeuksiinsa, Sirén osoittaa vakuuttavasti, että vaikeuksien todelliset syyt olivat hänen hallitsemattomassa ja kiivaassa luonteessaan sekä aivan käytännön tasolla lyöntiteknisissä puutteissa.

Uusi nousukausi suomalaisessa orkesterinjohtamisessa alkoi Sirénin mukaan 1960-luvulla Paavo Berglundin, Jorma Panulan, Ulf Söderblomin, Leif Segerstamin ja Okko Kamun myötä. Nousu on edelleen jatkunut seuraavina vuosikymmeninä, jolloin podiumille on kavunnut Esa-Pekka Salosen, Jukka-Pekka Sarasteen, Osmo Vänskän, Sakari Oramon, Mikko Franckin, Hannu Linnun, John Storgårdsin ja Susanna Mälkin kaltaisia uusien sukupolvien mestareita. Taustalla vaikuttaa ennen muuta Jorma Panulan luoma uudenlainen kapellimestarikoulutus erityisine harjoitusorkestereineen ja videoiden käyttöineen. Ja vaikka suomalaisen musiikkielämän viime vuosikymmenien nousuaallon on arveltu vähitellen tasaantuneen, se ei näytä koituneen kapellimestarien osaksi. Sirén esittelee koko joukon uusia nuoria orkesterinjohtajia, joille voi ennustaa kansainvälistä uraa.

Vaihtelevia kerronnan strategioita

Vesa Sirén on sujuvasanainen kertoja. Toimittajatausta kuuluttaa läpi lyhytlauseisesta ja usein tiiviiksi kappaleiksi puristuneesta tekstistä, vaikka näin laajaan teokseen olisi voinut valita hiukan laveamminkin sanonnan. Kaikki tutut ja muuttamat uudetkin anekdootit maustavat tekstiä ja vievät suomalaisen kapellimestaritaiteen suurta kertomusta sujuvasti eteenpäin. Välillä Sirén luo kronikanomaista kerrontaa, välillä hän seuraa tarkemmin yksittäisten konserttien harjoitusprosessia ja piirtää näin lähikuvaa kapellimestarin työstä. Samalla kapellimestarien erilaiset toimintatavat tulevat selviksi.

Monivaiheisen selailun ja yhden läpiluvun seulaan ei jäänyt

asiavirheitä eikä juuri kyseenalaisia tulkintojakaan. Nimenomaan *Helsingin Sanomien* toimittajaksi Sirén paljastuu siinä, että muihin suomalaisiin kriitikoihin viitattaessaan hän valitsee lainaukset lähes aina oman lehensä kollegoilta. Kriitikoita on kuitenkin muuallakin, hyviäkin.

Sirénin teksti soveltaa joustavasti erilaisia kerronnan strategioita. Alkupuolella historiallinen näkökulma korostuu, kun neljän varhaisen mestarin ja heidän aikalaisensa kohtalot kietoutuvat yhteen aina keskinäisiä ristiriitoja ja valtakamppailuja myöten. Myöhemmät mestarit Sirén käsittelee omista luvuissaan, jotka usein hahmotuvat haastattelujen höystämiksi pienoiselämäkerroiksi. Painotukset tuntuvat pääosin perustelluilta, vaikka voi kysyä, eikö esimerkiksi Keski-Pohjanmaan kamariorkesterin luoja Juha Kangas olisi ansainnut urauurtavasta työstään enemmän kuin vajaan kolme sivua (vrt. Esa-Pekka Salonen 75 sivua tai yhä vielä nuoreksi laskettava Mikko Franck 23 sivua).

Kirjan valokeila on korostetusti kapellimestareissa, jolloin suomalaisen musiikkielämän ja orkesterilaitoksen yleinen historia jää välillä turhankin kauas taustalle. Kajanuksen tapaus on esimerkki siitä, että sopivissa oloissa vahva persoona voi luoda otolliset olosuhteet ympärilleen, mutta myöhemminä aikoina kapellimestarit ovat yleensä olleet riippuvaisia olemassa olleista mahdollisuuksista, ja näiden mahdollisuuksien suhdetta orkesterinjohtajien työhön Sirén ei useinkaan syvemmin analysoi. Kapellimestarien palkkiokehitystä hän kuitenkin kartoittaa tarkasti. Käy ilmi, että nykyiset toimitus-

johtajatasen tulot ovat suhteellisen uusi ilmiö, ja varhaiset suomalaiset kapellimestarit joutuivat usein toden teolla taistelemaan elannostaan.

Kirjan edetessä Sirén astuu musiikinkuulijana ja tapahtumien kokijana yhä enemmän mukaan. Hän arvioi rohkeasti ja määrätietoisesti kuulemiaan esityksiä ja levytyksiä, ja vaikka sävy on harkitun subjektiivinen, on usein helppo olla samaa mieltä hänen kanssaan. Vaikka Sirén suhtautuu kohteeseensa positiivisella intohimolla, hän osaa tarvittaessa olla yllättävänkin kriittinen, myös oman aikamme sankarikapellimestareita kohtaan.

Sirénin suurtyö toimii sekä luku- että hakuteoksena ja tarjoaa peruskartoituksen yhdestä suomalaisen kulttuurielämän häikäisevimmistä ilmiöistä. On kuitenkin hyvä muistaa, että on kyse jatkuvasti elävästä, sulkeutumattomasta ilmiöstä. Kun kirjan sivuilla Hannu Lintu vielä kehuu työolojaan Tampere Filharmonian johtajana ja pohtii sopimuksen pidentämistä, on kirjan ilmestymisen jälkeen jo ehditty julkaista tieto, että hän aloittaa syksyllä 2013 työnsä Radion sinfoniaorkesterin ylikapellimestarina. Suomalaiset kapellimestarit pitävät huolen siitä, että heidän historiansa vaatii jatkuvaa päivitystä.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja musiikkiin erikoistunut tietokirjailija.